

Jornades sobre la violència durant el període escolar

ANABEL RODRÍGUEZ BASANTA

Facultativa. Escola de Policia de Catalunya

157

1. INTRODUCCIÓ

Aquestes Jornades van ser organitzades per la Secretaria d'Estat de Seguretat del Ministeri de l'Interior i van tenir lloc durant els dies 6 i 7 de maig de 1999 a Madrid. Hi van intervenir ponents procedents de les institucions implicades (de l'àmbit educatiu, de benestar social i de justícia i interior), de col·lectius de subjectes implicats (sindicats de professors, associacions de pares d'alumnes) i de la universitat. Llevat de la intervenció d'un representant de l'Institut des Hautes Études de la Sécurité Intérieure (IHESI) de França, tots els ponents pertanyien a l'Estat espanyol.

Els assistents a les Jornades eren majoritàriament professionals de l'àmbit educatiu i, en molta menys mesura, professionals del camp de la seguretat.

Les Jornades es van estructurar en quatre grans blocs:

- l'anàlisi de les causes de la violència des d'una perspectiva general
- l'estudi de les relacions entre el sistema educatiu i altres institucions socials
- l'anàlisi de l'abast real del fenomen de la violència en els centres docents
- les mesures de prevenció de la violència escolar

Les dues ponències que es van presentar en el primer bloc de temes analitzen l'existència de comportaments violents des de perspectives diverses; tanmateix, totes dues intervencions es van centrar en factors de caràcter social per explicar la gènesi de la violència en la infància i la joventut.

En una de les ponències es van presentar els resultats d'estudis realitzats sobre les pautes educatives dels nens de 0 a 6 anys.¹ Si bé aquests estudis no es

1. Aquesta ponència va ser presentada per Petra María Pérez, de la Universitat de València.

refereixen estrictament a l'entorn escolar, el seu valor rau a analitzar com incideixen en el comportament dels menors les estructures socials i familiars actuals.

En la intervenció es van comentar alguns factors que han comportat canvis importants en el procés d'aprenentatge social dels nens. Dos d'aquests factors són la baixa natalitat i la progressiva desaparició d'espais lúdics a les ciutats. Aquest darrer cas ha provocat que el nen tingui menys possibilitats de jugar amb altres nens; d'aquesta manera, el menor perd l'oportunitat d'aprendre certes normes de conducta que es generen de forma natural amb els jocs infantils.

Un altre factor que ha afectat el procés d'aprenentatge de normes socials és l'excessiva presència de la violència en la programació televisiva i en els altres mitjans de comunicació. En aquest cas, el nen interioritza l'ús de la violència com un mecanisme eficaç de resolució de conflictes.

Finalment, s'analitza la incidència que té en l'educació dels menors la manca d'imposició de normes i pautes de conducta per part d'alguns pares. És evident que les actuals estructures socials i econòmiques han transformat les pautes familiars. Amb la plena incorporació de la dona al mercat laboral, ha disminuït el temps que els pares poden dedicar a l'educació dels fills; a més, n'hi ha alguns que prefereixen no imposar normes als seus fills en les poques hores que poden estar amb ells, perquè senten que per això poden deteriorar-se les relacions paternofiliars.

Davant d'aquesta situació, la ponent planteja que cal buscar formes alternatives d'educació —adaptades a l'estructura sociofamiliar actual— que permetin la transmissió de pautes de conducta als menors.

En la segona ponència d'aquest bloc temàtic, es van presentar els resultats d'un estudi sobre violència i fracàs escolar.² El ponent fa una anàlisi funcional de la violència des d'una perspectiva sociològica. Defensa que en la nostra societat hi ha dos tipus de violència: una que la mateixa societat accepta i potencia, i que condueix el subjecte cap a l'èxit social (en aquest punt es torna a indicar la importància dels mitjans de comunicació en la difusió i la promoció de la violència), i una altra que és rebutjada per la societat i que provoca, alhora, el rebuig del subjecte que l'exerceix.

D'acord amb aquesta idea, el ponent entén que el nen utilitza la violència com a mecanisme per aconseguir una posició d'èxit —el lideratge dins del grup— o per protegir-se de les agressions de la resta de companys. En definitiva, la violència és present en l'àmbit escolar des d'un vessant doble: com a instrument per aconseguir una posició de poder i com a mecanisme de protecció davant de la violència d'aquell qui pretén aconseguir el lideratge.

El segon bloc temàtic d'aquestes Jornades —la relació entre l'àmbit educatiu i altres institucions socials— es justifica plenament si es té en compte l'actual qüestionament del sistema educatiu, que inclou la reflexió sobre la necessitat d'establir noves formes de col·laboració entre aquest camp i la resta de la societat.³

2. Ponència presentada per Manuel Martín Serrano, de la Universitat Complutense de Madrid.

3. En aquest apartat van intervenir com a ponents Manuela Carmena, vocal del Consell General del Poder Judicial; Elena Azpiroz, directora de l'Institut de la Joventut, que depèn del Ministeri de Treball i d'Assumptes Socials, i M. Antonia Casanova, subdirectora general d'Educació Especial i Atenció a la Diversitat del Ministeri d'Educació i Cultura.

Des d'aquesta perspectiva, el fet que coincidissin en un mateix fòrum de discussió representants d'entitats que, d'una manera o una altra, es relacionen amb els subjectes actius i passius de la violència escolar (justícia, joventut i educació) creava l'expectativa que es generaria efectivament un debat sobre la necessitat de trobar noves formes de comunicació i col·laboració entre totes les institucions afectades pel fenomen de la violència en els centres docents.

Tanmateix, les exposicions de les diferents ponències es van allunyar molt d'aquesta expectativa. No es va fer cap anàlisi del paper de la institució corresponent en el fenomen de la violència escolar ni es va valorar quina havia de ser la relació entre els diferents grups implicats en el problema.

L'única ponent que va gosar tímidament a proposar una novetat en l'àmbit educatiu va ser la vocal del Consell General del Poder Judicial, que va recomanar la divulgació de continguts jurídics i legals en els llibres de text dels escolars, per acostar aquest col·lectiu al coneixement del sistema jurídic estatal.

La tercera part de les Jornades tractava l'estat de la qüestió de la violència en els centres docents,⁴ en què es va intentar analitzar l'abast real del fenomen de la violència escolar; tanmateix, alguna de les intervencions es va decantar, com veurem més endavant, a exposar la incidència de la reforma educativa en el clima dels centres.

De fet, a l'Estat espanyol la informació quantitativa que mesura l'abast de la violència en els centres docents és limitada i parcial. D'una banda, hi ha els estudis realitzats en l'àmbit institucional —tant estatal com autonòmic—, que se centren bàsicament en l'avaluació del sistema educatiu i examinen de forma tangencial la problemàtica de la violència a l'escola (Buj Gimeno, 1998; Bisquerra i Martínez, 1998).

D'altra banda, els estudis fets en altres àrees enfoquen la violència escolar des d'una perspectiva molt concreta: la conflictivitat que hi ha en les relacions interpersonals entre iguals⁵ (Cerezo i Esteban, 1992; Meiero, 1993; Fernández, 1996; Ortega i Mora-Merchán, 1997).

Aquests estudis versen sobre qüestions que afecten la convivència diària del centre educatiu però eludeixen analitzar la conflictivitat que generen algunes conductes violentes extremes —en alguns casos, delictives— que passen dins dels centres, o la violència exercida per subjectes externs a l'escola contra els membres de la comunitat educativa o contra el centre docent.

En relació amb aquest tipus de conductes més agressives tampoc no hi ha informació quantitativa procedent d'institucions diferents de l'educativa. Les estadístiques elaborades pels cossos policials, per exemple, no contenen informació desagregada relativa a les actuacions policials que es fan en l'àmbit escolar.

4. Les ponències presentades van ser a càrrec de Rosario Ortega, de la Universitat de Sevilla; Maite Fernández, membre del sindicat FETE-UGT, i Pablo Martín Alonso, de la Secretaria d'Estat de Seguretat. També es va fer una exposició del fenomen de la violència escolar a França a càrrec de Jérôme Ferret, de l'Institut des Hautes Études de la Sécurité Intérieure.

5. Aquest tipus de violència es correspon amb un fenomen que es registra a les escoles i que els anglosaxons anomenen *bullying*, i que suposa la realització d'una sèrie d'actes continuats per part d'alumnes agressors que situen la víctima en una situació de desequilibri de poders en què no és capaç de defensar-se.

A França, en canvi —segons el que va exposar el representant de l'IHESI—, sí que s'han fet estudis que tracten la incidència de la violència escolar en el camp de la seguretat.⁶ Els resultats d'aquests estudis mostren que el problema de la violència a les escoles franceses no és ben bé quantitatiu (el percentatge d'infraccions penals en l'àmbit educatiu és insignificant en relació amb el nombre total de delictes) sinó qualitatiu, ja que ha afectat el clima i la convivència escolars.

Així mateix, aquests resultats indiquen, a més, que el fenomen de la violència no solament se circumscriu a l'interior del centre educatiu sinó que hi ha una presència important de violència exercida per bandes juvenils externes a l'escola.

Finalment, cal remarcar que el problema de la violència en el sistema educatiu francès no es limita exclusivament a zones marginals socialment i econòmicament sinó que s'ha constatat la presència del fenomen en tots els estrats socials.

Com s'ha dit més amunt, en aquest bloc es va iniciar un debat sobre l'efecte de la reforma educativa en el clima de les escoles. Concretament, el debat va sorgir a partir de la ponència de la representant del sindicat FETE-UGT.⁷

La reforma educativa implantada a l'Estat espanyol ha generat un malestar evident entre la comunitat educativa. Els docents es queixen que el nou sistema els obliga a canviar els seus mètodes de treball, a complir objectius educatius nous, però que no els han proveït dels mecanismes d'intervenció idonis per aconseguir-ho. Es tracta, majoritàriament, de professors del batxillerat antic que reclamen obertament suports pedagògics per treballar amb un col·lectiu d'alumnes desmotivats que veuen que s'ha allargat la seva escolaritat obligatòria.

D'altra banda, l'escola rep una pressió afegida per part de les famílies dels alumnes, que exigeixen més implicació de l'escola en l'educació dels seus fills. El centre docent, a més de transmetre coneixements als alumnes, ha d'adquirir un paper fonamental en la transmissió de valors.

Aquesta nova demanda que es fa a l'escola es viu de maneres diverses pel professorat, en funció del nivell de col·laboració dels pares en l'activitat del centre. Les queixes dels docents es basen sobretot en alguns grups de pares que acusen l'escola de no saber educar els seus fills, tot i que ells mateixos tampoc no col·laboren amb el centre en aquesta tasca.

No obstant això, hi ha un altre col·lectiu de pares que vol implicar-se en l'activitat de les escoles i exigeix més participació en la gestió dels centres i en el procés de presa de decisions.

En definitiva, tant la comunitat docent com alguns col·lectius de pares d'alumnes qüestionen la capacitat de l'actual sistema educatiu per afrontar les noves demandes socials en relació amb l'educació dels nens i dels joves.

En aquest mateix sentit s'ha d'entendre el debat sobre la violència escolar. La comunitat educativa no analitza el fenomen de la violència escolar de forma autò-

6. Per conèixer el debat sobre la violència escolar a França, consulteu el número monogràfic sobre aquest tema a la revista *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure* (núm. 15).

7. L'anàlisi d'aquesta ponència s'ha de fer en connexió amb altres ponències que es van presentar en l'últim bloc de les Jornades: les d'Eulalia Verdugo (Associació de Pares d'Alumnes Giner de los Ríos) i de Rafael Villanueva (Federació d'Ensenyament de CCOO). A més, en aquest punt van ser reiterades les intervencions dels assistents, que, com s'ha esmentat, eren majoritàriament professionals de l'educació.

noma, sinó que es relaciona el problema amb la incapacitat del sistema actual d'ensenyament de respondre a les noves necessitats educatives.

Finalment, l'apartat sobre les mesures de prevenció de la violència escolar⁸ s'ha d'analitzar d'acord amb el que s'ha indicat anteriorment: el fenomen de la violència a les escoles es relaciona directament amb les dificultats del sistema educatiu d'atendre les noves demandes pedagògiques o, més concretament, d'atendre els alumnes que presenten problemes de conducta.

La violència escolar es viu com un problema educatiu i, per tant, totes les mesures de prevenció que es proposen tracten d'oferir un reforç pedagògic als centres docents, ja sigui organitzant programes de formació per als professors, incorporant personal especialitzat en els centres, o bé establint sistemes de mediació per resoldre els conflictes que puguin sorgir a l'escola.

En definitiva, la col·lectivitat educativa reclama mesures pedagògiques per fer front a la violència escolar. No obstant això, aquesta exigència se centra en els membres de la comunitat educativa, la qual cosa significa que l'escola s'oblida d'atendre altres manifestacions de violència que també s'esdevenen en l'entorn educatiu i que poden sobrepassar l'àmbit d'actuació de l'escola. Concretament, existeixen accions delictives de membres dels centres docents i violència exercida per subjectes externs en contra de l'escola, en el control i la prevenció de les quals intervenen de facto els òrgans de control penal.

Tot i així, els òrgans de control penal tendeixen a excloure de les seves competències les mesures de prevenció en matèria de violència escolar. La institució judicial, per exemple, entén la seva intervenció en els casos de violència escolar dins del bloc general de delinqüència de menors.

Malgrat això, la realitat ha obligat aquestes institucions a actuar en alguns casos de conductes violentes que han tingut lloc en l'entorn escolar i, per això, s'han generat canals informals de comunicació i col·laboració entre l'escola i els òrgans de control penal. En alguns supòsits, per exemple, l'escola ha reclamat la intervenció i la protecció de la policia.

No obstant això, la consciència generalitzada del fet que el control del comportament dels alumnes és competència exclusiva del sistema educatiu ha impedit que s'institucionalitzin aquests mecanismes de col·laboració.

Com a reflexió final d'aquestes Jornades es pot indicar el fet que la comunitat docent vincula directament el problema de la violència a les escoles amb la crítica al sistema educatiu, per la seva incapacitat d'adaptar-se als canvis socials i a les noves necessitats educatives.

D'altra banda, el mateix sistema educatiu i altres col·lectius socials entenen que el control de les conductes violentes dels alumnes continua sent competència exclusiva de l'escola.

8. En aquest bloc van intervenir els ponents següents: Adolfo Alonso, subdirector general d'Instituts d'Educació Secundària del Ministeri d'Educació i Cultura; Maite Andrés, Universitat Complutense de Madrid; Eleuterio González del Campo, de la Fiscalia General de l'Estat; Jordi Llabrés, regidor d'Educació de l'Ajuntament de Palma de Mallorca, i José I. Recio, del Ministeri d'Educació i Cultura, a més dels dos ponents esmentats en la nota anterior.

Així, doncs, la comunitat educativa no percep el fenomen de la violència escolar en l'Estat espanyol com un problema de seguretat pública. Aquesta situació té una doble lectura. En primer lloc, pot ser tranquil·litzador, ja que suggereix la idea que el problema de la violència a les escoles no és tan greu com es podria pensar a partir dels casos publicats en premsa. En segon lloc, però, tancar el debat a l'àmbit de la seguretat deixa sense resposta les demandes d'alguns membres de les institucions de control penal, sobretot dels cossos policials, que han d'actuar en alguns casos de violència escolar i que demanen que es defineixin els instruments de col·laboració i d'intervenció en el sistema escolar.

BIBLIOGRAFIA

BISQUERRA, R.; MARTÍNEZ, M. *El clima escolar als centres d'ensenyament secundari a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, 1998.

BUJ GIMENO, A. (d.a.). Al. *Funcionamiento de los centros. Diagnóstico del Sistema Educativo, 1997*. Instituto Nacional de Calidad y Evaluación. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, 1998.

CEREZO, F.; ESTEBAN, M. «La dinámica *bully*-víctima entre escolares. Diversos enfoques metodológicos». Dins: *Revista de Psicología Universitas Tarraconensis*, vol. XIV, 2, 1992, p. 131-145.

FERNÁNDEZ GARCÍA, I. «Estudio y modelo de intervención de la violencia interpersonal en centros educativos». Dins: *Bienestar y Protección Infantil*, 2, 1996, p. 96-112.

MELERO MARTÍN, J. *Conflictividad y violencia en los centros escolares*. Madrid: Siglo XXI, 1993.

ORTEGA, R.; MORA-MERCHÁN, J. «Agresividad y violencia. El problema de la victimización entre escolares». Dins: *Revista de Educación*, 313, 1997, p. 7-28.